

KONSTITUCIONĀLO UN ROMIEŠU TIESĪBU VĒSTURISKĀ DIMENSIJA UN TO ATTĪSTĪBAS TENDENCES

THE HISTORICAL DIMENSION OF CONSTITUTIONAL AND ROMAN RIGHTS AND THEIR DEVELOPMENT TRENDS

Kristaps Zariņš, *Mg.iur.*,
Rīgas Stradiņa universitāte, *Latvija*
E-pasts: kristaps@zarins.lv

Abstract

It is indisputably clear that the document per se – the Constitution regulates a very wide range of laws and significant laws. It reflects the first and the prime model of the social community system and regulation thereof. Thereby the work, considering the role of interpretation and collisions and precedents, is focused on the role of the Constitutional comprehensive statutory regulations in opposition to the wider defined legal regulations. Here as the wider defined legal regulations one should understand the final product for the purpose of the Constitution, i.e., a strictly specific regulation, which is not subject to the mechanism of wider interpretation of laws, or entirely opposite norms contained in the Constitution and their significant regulation is subject to wide and comprehensive and even forfeit legal regulation. The topic under consideration contains a quite precisely defined law problem associated with generally application of law principle and implementation in the context of higher legislative acts – the Constitution. In literature the topic on the Constitution as legislative acts has been considered comparatively rarely and thereby positive law components thereof as opposed to unwritten legal regulations such as natural rights and general law principles. Topicality of analysis of peripeteia of these laws under consideration is such that measurement the Constitution applying the criterion of fundamental laws entails a natural question how far the norms defined in the Constitution are regulated and where are the limits thereof. How far the Constitution per se can be construed. In order to find the answer to these issues it is necessary to consider also an opinion on how the Constitution reflects the will of lawmakers. It is necessary to analyse the issue on how the will of lawmakers supports the Constitution and an extent of regulations provided therein.

Keywords: *Civitas, Respublica, Leges duodecim tabularum, Constitutiones Principum*

Atslēgas vārdi: Ulpiāns, Horācijs, Gaja institūcijas, konstitūcija, virsnorma, tiesību principi

Metodes

Aprakstot un pētot minēto darbu un tā dažādās ietekmes uz vēsturisko attīstību kopumā, pārsvarā tiek pielietotas un īstenotas metodes, kas ietver salīdzinošo diskursu, dažādu tematisko rakursu izpētē. Būtisku vietu ieņem atšķirīgu tiesību normu un vairāku autoru atziņu un slēdzienu salīdzināšana. Tamdēļ jāizceļ un jāatzīmē vēsturiskās metodes pielietošana tās sistemātiskā griezumā. Ne mazāk nozīmīga ir vēsturiskās tiesību skolas gribas noskaidrošana, kas caurvijas ar interpretāciju metožu pielietošanu gan darbā kopumā, gan atsevišķās tā daļās. Caur sistēmas metodes pielietošanu un aplūkošanu tiek meklēti dažādu atšķirīgu tiesību vēsturiskie faktori, to korelācijas meklēšana un kopsakarības atrašana.

Autors arī izmanto analītisko atziņu metodi, kas atvieglo dažādu avotu un tajos iekļauto atziņu apkopošanu un galveno likumsakarību definēšanu kā to sākotnējo normu konstitucionālā rakursā, tā arī Eiropas tiesību kultūrā kopumā.

Ievads

Darbā “Konstitucionālo un romiešu tiesību vēsturiskā dimensija un to attīstības tendences” par Romas laiku ir aplūkojama konstitūcijas izcelsme kā vēsturisks laikmeta un sabiedrības iekārtas modeļa atspulgs. Jo tāpat, kā vērtības un pamattiesības, kas ir radušās uz noteikta vēsturiskā fona pamata, tā arī konstitūcija atspoguļo pietiekoši senu laikmetu un sabiedrības iekārtu tajā. Ja runā par vispārējām tiesībām un likumību, tad rakstā norādīts uz to, ka tās parasti rodas kā primārs tiesību akts, kam nav nepieciešama konkrēta rakstiska forma to sākotnējā stadijā. (*Erwin, 1934*) Ka pārsvarā valstu izvēlas neapšaubīt fundamentālo tiesību vispārējo un plašo regulējuma raksturu un ka tās ir skaidri deklarējamās arī pirms konstitūcijas pieņemšanas. Konstitūcija nav nepieciešamais faktors, lai tiktu regulētas vispārējās pamat tiesības, bet gan šo tiesību dziļākais tvērums un elementu atspoguļojums ir rodams pašā konstitūcijā, ko pierāda romiešu domātāji. Pamatā ir rodama atziņa, ka tiesības, kuras ietvertas konstitūcijā, kā pamattiesību atziņa, veidojas sabiedriski politiskā iekārtā jau pirms konkrēta pamatlikuma – konstitūcijas pieņemšanas. Tamdēļ ir arī atzinīgi vērtējams uzskats, ka tiesību vēsturiskais un filozofiskais regulējums ir plašāks interpretējumu raksturs pretstatā konstitūcijā ietvertajām normām.

Izklāsts

Vispārējo tiesību principu un to saikne ar pagātņi, pagātnes tiesiskais mantojums un tā meklējumi ir viens no šī darba uzstādījumiem. Otrs, un ne mazāk svarīgs, ir tiesību virsnormu, par to daudz raksta H. Kelzens (*Edwin, 1952*), meklējumi civilizācijas laika posmā sākot no senās Romas. Šeit un turpmāk tiesībās tiks meklēts tas būtiskais, kas tās raksturotu kā vienotu sistēmu, gan no sistēmanalīzes viedokļa, gan pēc to būtiskām un nepieciešamajām pazīmēm, lai šajās tiesībās atrastu pamatnormu esamību. (*Džugleja, 2011*) Tiek meklēta tiesībās absolūtā virsnorma, kas pastāv un, laikmetiem mainoties, ir vismazāk pakļauta izmaiņām. Mūsdienās šī virsnorma, absolūtā norma tiek ietverta konstitūcijā, un konstitūcija balstās uz šīm augstākajām patiesībām. Vismaz tā būtu tā konstitucionālā jāmūtība, uz kuru jebkurš konstitucionāls akts tiek tos. Konstitūcijai jābūt autoratīvai valsts pilsoņu vidū. Bet noteikti neviena no konstitūcijām nav balstīta tikai uz kādu pēkšņu sākotnēju iegribu un tā arī sevī neietver sekundārus regulējumus, kas ir pakļauti parastiem likumiem. Protams, pirms pozitīvās konstitūcijas rašanās ir bijis jābūt un jāpastāv jau sabiedrības kopienas apziņā šai tiesiskai apziņai par to, kas ir vispārpieņemts un neapstrīdams, un uz kādiem noteikumiem un likumiem šāda kopiena pastāv un eksistē, tamdēļ tāda atziņa īstenojas kā dabisko tiesību lauciņa virsnorma. Tamdēļ ir atzīstams, ka šāda tiesību pamatnorma nerakstītā veidā (dabisko tiesību normas) ir kā priekšnoteikums, lai vēlāk tiktu uz tās bāzes radīta pozitīvā virsnorma – konstitūcija. (*Gordon, 2014*) Šajā aspektā ciešā saitē iet līdz arī vispārējo tiesību principi:

- kas ir atvasināti no dabiskajām tiesībām;
- kas ir vai nu normas vai principi;
- tie atšķiras no rakstītajām tiesību normām, jo tiem piemīt “svaru dimensija”;
- tie ir patstāvīgs tiesību avots;
- tie prevalē pār tiesību aktiem arī konstitūciju, jautājums ir par to, vai vispārējie tiesību principi prevalē arī pār nerakstīto konstitūciju ;
- to saturs tiek noteikts ar konkretizācijas metodi;

- principu starpā kolīzijas tiek atrisinātas pēc principa: *weightind and balancing* (pēc svēršanas un vērtēšanas). (Iljanova, 2015)

Tamdēļ šajā darbā tiks mēģināts pierādīt šādu agrīno konstitūciju (virsnormu) esamību jau antīkajā Rietumeiropas civilizācijā, sākot no grieķu un romiešu laikmeta, un pakārtoti tam tiks mēģināts rast atbildi uz to, kā šādas konstitucionālās normas ir spējušas pastāvēt arī viduslaikos līdz pat renesansei, kad jau runājam un apzīmējam terminu “konstitūcija” arī kā mūsdienu augstāko likumdošanas aktu. (Murphy, 1991) Ja izdosies pierādīt šādas nerakstītas konstitūcijas esamību, tad paliek tikai fakta jautājums, kad tā tika ietverta pozitīvajā normā.

Meklējot pareizo risinājumu atbildei par to, kā tiek aplūkoti vēsturiskās konstitucionālo tiesību iezīmes un to saikne ar romiešu tiesībām, jāaplūko arī citu autoru darbi, kuri it īpaši ir pievērsušies Romas perioda un laikmeta izpētei, un kuru uzskati un atziņas ir būtiski ietekmējušas arī šīs domas un formas juridisko saturu. Tamdēļ ir aplūkots Fridrihs Niče, kas uzskatīja senās Grieķijas kultūru un valsts savstarpējo attiecību risinājumu par cilvēces attīstībā līdz viņa laikam vēl nepārspētu virsotni. Niče varonis Zaratustra pauž nostāju, kurai ārēji pat var likties anarhistiska nokrāsa: “Par valsti sauc to saltāko no visiem saltajiem nezvēriem. Salti viņa arī melo, un šie meli lien no viņa mutes: “Es, valsts, esmu tauta ...” (Ebels, 1992). Kur pastāv tauta, tur tā nesaprot valsti un ienīst to kā ļaunu aci un grēku – tikumos un tiesībās ...” (Jirgens, 1992). Niče ļoti cildinoši atsaucās par Romas impēriju, kas esot bijusi visgrandiozākā organizācijas forma. Starp citu, viņš augsti vērtēja arī imperiālo Krieviju. Pēc Niče atziņas, tikai pastāvot antiliberāliem, antidemokrātiskiem instinktiem un imperatīviem, aristokrātiskai gribai pēc autoritātes, tradīcijām, pēc atbildības gadsimtiem uz priekšu, gribai pēc veselu paaudžu virknes solidaritātes (kas attiecas arī uz tiesību solidaritāti), esot bijusi iespējama Romas impērija. (Zanders, 1936) Tiesības esot kaut kas sekundārs, atvasināts no varas gribas, tās reflekss. Īstenās dabiskās tiesības balstoties uz spēku, uz varu par pretējo varas gribētāju, un neesot tādu tiesību, kas savā pamatā nebūtu piesavināšanās, uzurpācija, vardarbība. Viņš asi uzbruka dabisko tiesību interpretējumiem liberālisma garā un uzskatīja, ka antīkās sabiedrības kastu iekārta vairākās zemēs, kā Romā, kā arī atšķirīgas tiesības dažādu kastu cilvēkiem esot bijušas dabiskās kārtības tiesiskās sankcijas. (Ebels, 1992)

Protams, šādus F. V. Niče dramatiskus uzskatus nevar ņemt par pamatu, lai attīstītu tiesību fundamentālo un racionālo jēgu, bet tā kā šajā darbā ir neatraujami pieminēta tiesību teorija kā tiesību filozofijas veids, tad šādu filozofisku tiesību izpratni par valsti arī gluži bez ievēribas nevar atstāt. Valsts un tauta ir dominējošais elements, lai vispār atzītu tiesību pastāvēšanu un to sekmīgu darbošanos. (Klimova, NY) Tiesiskā individuālā tiesību atziņa ir ciešā saitē ar valsti.

Par konstitūcijas iezīmēm romiešu tiesībās darbā ir skarti svarīgi tiesību akti, kas pastāvēja un apkopoja tā laika tiesību principus. Tiek meklēts būtiskais rakstura elements, kas ir vajadzīgs, lai pastāvētu nerakstītās konstitūcijas pamatprincipi. (Blūzma, 2008) Tiklīdz tiks rasta šādu pamatprincipu esamība, tā atliks vien pierādīt to vitālo un vienojošo lomu tiesībās, lai varētu runāt par agrīno nerakstīto konstitūciju. Tas ir līdzīgi tam, ka tiek meklēts viens pamatelements kādam kopumam, no kā tiek atvasinātas tālāk visas pārējās būtiskās normas. Kā arī šim elementam vajag nosacījumu, lai tas reāli pastāvētu un būtu vispāratzīts.

Tiesību un konstitūcijas pamatprincipu meklējumi seno rietumu tiesību saimē, šie pamatprincipi (Blūzma, 2008) tiek saskatīti visplašākajā iespējamā rakursā, aplūkojot dažādu tiesībnieku atziņas par valsti, tautu un tiesībām kā kopumu.

Tiesību principi un universāla norma, kas balstīta filozofiskajos aspektos – ar to saprotams filozofiskais traktējums par tiesību būtību un līdztekus tam par pastāvošu universālu normu, kas var būt ietverta visdažādākajā veidolā. Bet jebkurā gadījumā šie meklējumi atduras pie virsnormas – konstitūcijas tiesību slāņu atsegumiem jau vispārējo tiesību agrīnā stadijā. (Osipova, 2007)

Autora centrālais mērķis ir atrast un pierādīt, kādas vispārējas, visaptverošas normas klātbūtni, kas mūsdienās būtu saprotama kā pamatnorma – konstitūcija, arī laika periodā, kas ir visai tāls no mūsdienu tiesību principu izpratnes, tad uzmanība šajā sadaļā tiks galvenokārt vērsta uz seno (antīko) tiesību izpratni un to veidolu.

Japievers uzmanība XII Tabulu likumam (*Leges duodecim tabularum*), ko varētu uzskatīt par pirmo civilizācijai zināmo centienu radīt pirmās pozitīvās tiesības, tās pat zināmā mērā kodificējot (pa tabulām), tad Gaja institūcijas gadījumā jau ir runa par tiesību filozofijas izpratni, kas vispārzināmi dalījās trijos lielos institūtos – *persnae, res, actiones*. (Jolowicz, 1952)

Bet tas neliedza romiešu juristam Gajam sākt diskusiju arī par mūsdienu izpratnē saprotamām – publiskajām tiesībām un it sevišķi par valsti. (*Polybius, Histories*) Varētu zināmā mērā noteikti uzskatīt, ka tajos tiesību sektoros un normās, kurās jau antīkajos laikos tiek tieši vai pastarpināti pieminēta “valsts” vai “tauta”, vai “publiska telpa”, tur arī ir sabiedrībā radušies jau vispārējie tiesību principi un tiem sekojošas pamatnormu pirmās iezīmes kā konstitūcija. Protams, tas nav burtiski uztverams un tieši definējams kā konstitūcija, bet gan vairāk kā cenšanās definēt dažādu fragmentāru vai vispārātzītu pamatprincipu esamību sabiedrībā, kas principā neprasa to burtisku rakstītu pozitīvu formu. Tātad šeit vairāk tiek runāts par rakstīto un nerakstīto tiesību normu klātesamību. (Valters, 2001)

Gaja institūcijā (*Institutiones*, ap II gs.) tieši ir runa par “tautu” tiesībām. Visas tautas, ko valda ar likumiem un ieradumiem, lieto pa daļai savas īpašas, pa daļai visiem cilvēkiem kopējas tiesības; jo tās tiesības, ko kāda tauta pati sev nodibinājusi, ir viņas īpašas tiesības ... turpretim tās, ko dabiskais prāts ir noteicis visu cilvēku starpā, visas tautas vienlīdzīgi ievēro un sauc par tautu tiesībām, jo visas tautas lieto šīs tiesības. Tādā kārtā romiešu tauta lieto pa daļai savas īpašas, pa daļai visiem cilvēkiem kopējas tiesības ... Romiešu tiesības izteiktas likumos, tautas un senāta lēmumos, ķeizara konstitūcijās, to personu ediktos ... Ķeizara konstitūcija ir tas viss, ko ķeizars noteic ar dekrētu vai ediktu, un nekad nav bijis šaubu, ka tam ir likuma spēks tāpēc, ka ķeizars pats ar likumu iegūst savu varu (*imperium*). (Gaja Institūcijas, 1938)

Šo visai nozīmīgo uzskatu paušana nozīmē to, ka jau II gs. sāk veidoties izpratne par “tautu” kā sabiedrības pamatu, kas arī uz ieradumu pamata atzīst gan īpašas tiesības (kas varētu būt nostiprinātas kā pozitīvā norma), gan visiem cilvēkiem kopējas tiesības (mūsu izpratnē dabiskās tiesības). Ja pieskaras tautu tiesībām, tad tās ir balstītas uz vispārējiem tiesību atzinumiem, kas jau tika fiksēti rakstiskā formā arī XII tabulu likumos. (Valters, 2001) Protams, starp Gaja institūciju un XII tabulu likumiem gan laikā, gan arī tiesiskās apziņas izpratnē ir rodamas lielas atšķirības. Gaja institūcijās runājam par tautu, sabiedrību un to vispārējo tiesību un ieradumu (paražu) izpratni un tajos var rast vispārējos tiesību principus (protams, mūsu izpratnē un apziņā tie ir ar arhaisku pieskaņu), tad no XII tabulu likumu kopojuma nevar atzīt, ka tam būtu piemītoši kādi vispārēji tiesību principi, bet gan tikai konkrētas dzīves situācijas regulējumi. (Valters, 2001)

Tā laika XII tabulu likumi tapa 450. g.p.Kr., un acīmredzams ir apstāklis, ka šajā laika posmā visa tiesiskā apziņa balstījās tikai – “personā”. Ārpus “personas”, pretēji Gaja institūtam, tiesiskā apziņa nebija vispār formulēta, un tamdēļ var secināt, ka tiešām Romiešu tiesību sistēmas pirmsākumos nav vērojama tiesībās ne vispārējo tiesību principu izpratne, ne arī kādas vispārējas pamatnormas klātbūtne. (Blūzma, 2007) Tomēr, lai rastos vispārīgie tiesību principi un konstitūcija, tās formālie iedīgļi ir rodami arī šajos XII tabulu likumos. Tā IX tabulā XII tabulu likumā aizliedza atņemt jebkuram cilvēkam dzīvību bez tiesas (Salviāns, Par Dieva valdišanu, VIII 5) (Blūzma, 2002), un XII tabulā bija noteikums par to, ka turpmāk jebkuram tautas sapulces lēmumam jābūt ar likuma spēku (Tīts Līvijs, VII. 17.12). (Līvijs, 1932) Te ir saskatāmi principu un diskusijas sākumi par vispārējām cilvēku vērtībām, kas sākotnēji rodas kultū, paražu iespaidā, vēlāk kristietības iespaidā un visbeidzot mūsdienās transformējas zem apzīmējuma –

cilvēktiesības, kas ir transformējušās vēl tālāk par absolūtām tiesībām – nenogalināt un tiesībām uz dzīvību. Otrajā gadījumā, kad “jebkuram tautas sapulces lēmumam jābūt ar likuma spēku”, ir norāde uz “tautas” būtisko lomu arī tiesību attīstībā publiskā sektorā, kas nozīmētu to, ka viens no konstitucionālisma principiem, t.i., tautas un likuma mijiedarbība te ir fiksēta. (*Britanica*, 2018) Protams, tas ir daudz par maz, lai saprastu to, ka te ir saskatāma kāda konstitūcija, bet gan pirmos iedīgļus rodam tieši šajos romiešu aktos.

Romiešu laikā ar konstitūciju saprata citu normatīvo aktu kārtojumu, ne kā patlaban to mēdz saprast. Ar *Constitutiones Principum* un par konstitūciju (*constitutio*) sauca noteikumu, ko bija izdevis princips saskaņā ar savu īpatnējā maģistrāta varu pārvaldes un tieslietu jautājumos. *Constitutiones Principum* bija savdabīga likuma norma, kas nebija īsts likums. (*Britanica*, 2018) Tam bija īpatnējs definējums – likuma norma, kas bija likuma vietā, bet ar tādu pašu spēku. Jautājums ir par to, vai šāda norma bija kāds “virslíkums” vai “augstākā norma”, vai arī tikai likuma aizvietotājs.

Par to Gaja institūcijā ir pieejama samērā plaša informācija (*Gaius*, inst. 1, 5): “*Constitutio principis est, quod imperator decreto vel edicto vel epistula constituit, nec umquam dubitatum est, quin id legis vicem optineat, cum ipse imperator per legem imperium accipiat* – Principa konstitūcija ir tas, ko valdnieks vai nu ar dekrētu vai ediktu, vai arī ar vēstuli ir noteicis, un nekad nav bijis šaubu, ka tam ir likuma spēks, tāpēc ka pats valdnieks ar likumu saņem pavēlnieka varu”. (Kalniņš, 1977) Šīs konstitūcijas vēlāk ir iekļautas kodeksos: *Codex Gregorianus* (III gs.), *Codex Theodosianus* (V gs.), *Codex Iustinianus* (VI gs.). (Kalniņš, 1977)

Meklējot Romas laikmeta galvenās tiesību atziņas, ir jānovēro, ka pamatā šīs tiesiskās atziņas tomēr balstās uz kādiem tiesību principiem, ko “tauta” un sabiedrības kopums iekšēji uztvēra kā pamatlikumu vai pamatregulējumu, un kas arī tā tika formulēts. Senās Romas attīstību var iedalīt trīs daļās: Romas ķēniņvalsts, Romas Republikas un Romas impērijas periodos. Darbā centrālā vērība tiek vērsta uz Romas republikas laiku, taču Romas impērijas periods arī ir aplūkots kā nākošais, tālākais nepārtrauktais laikmeta, tradīciju un tiesību kultūras juridiskais virziens. Romas ķēniņvalsts bija Senās Romas valsts attīstības periods no tās dibināšanas (pēc tradīcijas – 753. g.p.m.ē.) līdz Romas republikas nodibināšanai 509. g.p.m.ē., kad tika padzīts pēdējais no kopumā septiņiem Romas ķēniņiem – Lūcijs Tarkvīlijs (*Lucius Tarquinius Superbus*). Tiek uzskatīts, ka vismaz pēdējo četru ķēniņu laikā Roma atradās spēcīgā etrusku ietekmē. (KV, 1936) Romas republika bija Senās Romas valsts attīstības periods no 509. g.p.m.ē., kad no Romas tika padzīts pēdējais ķēniņš, līdz 27. g.p.m.ē. 16. janvārim, kad Romas senāts nobalso par Augusta titulu Oktaviānam. (KV, 1936) Savukārt Romas impērija bija Senās Romas periods, kas aizsākās pēc Romas republikas sabrukšanas I gs.p.m.ē. otrajā pusē, līdz ar Oktaviāna Augusta (63. g.p.m.ē. – 14. g.) valdīšanas sākumu, ko var uzskatīt par Romas impērijas beigām. (KV, 1936)

Protams, vēlākos laikos (impērija, diktatūras utt.) šie tiesiskie principi pārveidojās, guva savādāku skatījumu un lomu, bet pašā sabiedrībā šie tiesiskās apziņas regulējumi nepazuda. Tautas sapulces likums romiešu uztverē bija vispilnīgākā tiesību forma, kas bija obligāta visiem pilsoņiem, kā arī pašam likumdevējam. Likums kā tiesību norma bija spēkā tik ilgi, kamēr to tautas sapulce atcēla vai grozīja. (Dišlers, 1932) Tamdēļ uzskats par to, ka antīkā Roma tiesību izpratnē baudīja tikai kādus atsevišķus tiesību kritērijus, nevar izturēt kritiku. Jo apsvēruma, ka likums ir tiesības, un tas ir nevis formāls, bet gaužām konkrēts varas akts, var balstīties tikai un vienīgi uz atziņu, ka tiesiskās apziņas pamatā ir “tautas” uztvere par tiesību normu, tātad likumu. Likuma lietošana un piemērošana ir viens no legālās varas izmantošanas veidiem. Pēc Cicerona (D. 1, 3, 32, 1) atziņas: “...receptum est, ut leges ... etiam tacito consensus omnium per desuetudinem abragentur...” – ir pieņemts, ka likumi arī nemanot pazūd, ja vispār atradinās no tiem. (Dišlers, 1932) Var secināt, ka, pastāvot mainīgam laikmetam, likumiskais regulējums

var vispār izzust. Kam varētu būt divu veidu raksturs – saskaņā ar politisko iekārtu tas atmirs (diktatūra) vai arī tā izmantošana nav nepieciešama, jo stipras tak ir paražu tiesības, kas ir likuma avots.

Aristotelis uzskatīja, ka visas lietas, kuras skar sociālo sabiedrības daļu, ir ļoti rūpīgi jāpārdomā, jāsystematizē un jāklasificē. Tamdēļ darbā, autorprāt, ir piedāvājums izvērtēt vienu no pirmajiem publiskās varas domātājiem un vienu no pirmajiem tās pārstāvjiem romiešu juristu Domitiju Ulpiānu, kurš III gadsimtā formulējis privāto un valsts tiesību būtību un atšķirību. Pēc Ulpiāna uzskata, publiskās tiesības ir tās, kas attiecas uz Romas valsts lietām, bet privāto tiesību loks attiecas uz atsevišķu personu interesēm. (Birziņa, 1996)

Protams, šī darba aspektā ir jāaplūko tās kopējās un atšķirīgās iezīmes, kas var radīt priekšstatu par to, kā sabiedrības kopums uztver pastāvošo tiesību iekārtu. Antīkā laikmeta gan sociālā, gan politiskā iekārta mūsdienu skatījumā nav salīdzināmi lielumi. Salīdzināt var kopējo, vienojošo. Un te ir rodams atziņas par to, ka vispārējo tiesību principi pastāv, ja pastāv tiesiskās apziņas regulētāja priekšmets – “tauta” un pastāv tās apkopjošs un vienojošs spēks – “valsts”. Termins “valsts” savā vispārējā un mūsdienu nozīmē radies vēlāk nekā organizācijas veids, kuru tas apzīmē, jo vēl XV gs. grieķi pilsētvalsti apzīmēja ar terminu *polis*, bet romieši *civitas* un *respublica*, kamēr dzīvoja valstī–pilsētā. (Lementovičs, 1996) Pastāvot šiem diviem pamatpostulātiem, pastāv arī to vienojošs aspekts – tiesības. Kas var izpausties dažādos veidos, un Romas laikmetā tie bija likumi. Ir skaidrs, ka jau romieši nošķīra jēdzienu “tiesības” no jēdziena “likumi”. (Tumans, 2009) Neapšaubāmi, pastāvot likumu regulējumiem, t.i., pozitīvajām tiesībām, tiem līdztekus pastāv arī nerakstītās tiesību normas, dabiskās tiesības. Šīs abas tiesību grupas ir par pamatnoteikumu, lai pastāvētu un varētu pierādīt vispārējo tiesību principu esamību. Savukārt no šo principu pastāvēšanas ir jautājums par to, vai līdztekus tiem pastāv arī kāda vispārēja pamatnorma kā konstitūcija.

Kultūras faktori, kuri ietekmē valsti, tās formu un politiku, pirmām kārtām ir vērtības, pārliecības, cilvēku ticējumi un uzskati. Valsts ir interešu realizācijas spēles rezultāts, bet tā ir arī institucionāls veidojums, kurā vērtības, ticējumi un uzskati var rast sabiedrisku izpausmi un ietekmēt sabiedriskus jautājumus. (Lamentovičs, 2006)

Atgriežoties pie romiešu valsts tiesībām, jāievēro, ka monarhijas laikā juristi izstrādāja teoriju, lai juridiski pamatotu patvaldību. Ulpiāns, piemēram, izvirzīja tēzi, ka valdnieks nav pakļauts likumiem, kā arī apgalvoja, ka valdnieka varai ir likuma spēks, jo tauta viņam ir nodevusi savu varu. (Birziņa, 2006) Šāds apgalvojums būtu pretrunā jebkādu sabiedrības atzītu principu pastāvēšanai. Pastāvot šādam apgalvojumam, būtu grūti rast tos nepieciešamos pamatnosacījumus, lai antīkajās tiesībās meklētu vispārējo tiesību principu esamību. Bet, protams, pastāvēja šāds tiesiskais uzskats, bet tas nav uztverams, kā “tautas” tiesību princips, bet gan kā monarhijas politiskais attaisnojums. To pierāda jau vispārējais tiesiskais uzskats, kas pastāvēja pirms Ulpiāna laikmeta domām, proti, pat jau seno grieķu kultūrā valdīja zināms uzskats, kas atspoguļots Sofokla traģēdijā “Antigone”, kur teikts: “Tik daudz, ka nerakstītos dieva likumus tu, būdams mirstīgais, tā pārkāpt drikstētu. Tie spēkā mūžam, ne tik šodien, vakar vien. Neviens pats stāstīt nezina, kur sākums tiem.” (94.155.). (Broks, 2004) Kaut arī šeit ir atsauce uz dievu likumiem, taču norāde uz to nerakstīto, mūžīgo raksturu neapšaubāmi ļauj šo izteikumu uzskatīt par pieskaitāmu dabisko tiesību tradīcijai. (Broks, 2004)

Raksturojot romiešu tiesības, jāņem vērā šāds apstāklis: pilsoņu kopiena Romā bija saimes turpinājums. Tas nozīmēja, ka pilsoņa pienākumu citam pret citu regulēja pienākuma apziņa, kas savā ziņā bija svarīgāka par tiesiskajām normām. (Rubenis, 1995)

Var uzskatīt, ka senās Romas tiesībās dominēja pozitīvās tiesības to viskonkrētākajā burtiskā izpratnē. Ar burtisku precizitāti tika ievēroti likumi. Tāpēc likuma tulkošana, interpretācijas uzdevums bija saistīt konkrētu gadījumu ar kādu no likuma burtiem. (Standford, 2015) Juristi mācījās šim likuma burtam

piešķirt nozīmi. Jurists Seksts Elijs Pets Kats publicēja vienkopus visus līdz tam laikam uzkrātos materiālus – likumus, to tulkojumus, interpretācijas un lietu izskatīšanas formulas. Taču dinamiskā dzīves attīstība izvirzīja arvien jaunas prasības, tāpēc juristu darbi, piemēram, Mūcijas Scēvolass 18 grāmatas par pilsoņu tiesībām II–I gs.pr.Kr. neatcēla radīt jaunas un jaunas normas. (Rubenis, 1995) Taču šīs normas tikai vēlākos laikos tika kodificētas. Tātad romiešu tiesību izpratne vairāk balstījās uz principu “no gadījuma uz gadījumu”, katrai situācijai piemērojot savu normu, neatsaucoties uz vispār autoritatīvu normu vai pamatnormu. Līdzās stingrām pilsoņu tiesībām, kas balstījās uz likuma burtu, senāta un tautas lēmumiem, pakāpeniski veidojās vēl viena tiesiska sistēma – paražu tiesības. (Rozenfelds, 2005)

Pirmie konstitucionālisma iedīgļi būtu meklējami pretrunīgi vērtētajā Cicerona laikmetā. Tad sāka formēties vispārējā tiesiskā apziņa un pamatprincipi. Cicerona laikā *ius* nozīmēja katra kopienas locekļa personisko statusu. (*Antiquitas*, 2018) Nosaka tā, *ius* plašākā nozīmē, tiesību un pienākumu kopumu; tas apzīmēja sava veida tiesisko telpu, ko ierobežoja tādas pašas personas tiesiskā telpa. Savā sākotnējā nozīmē *ius* nenosaka likumi; tie tikai vēlāk pārtulko tiesību valodā saturu, kas jau iepriekš piemīt šim jēdzienam, proti, paražas, kuras drīzāk tiek pārdzīvotas ar prātu, nevis jūtām. Tiesības radikāli atšķīrās no “stoiciskā” likuma, kas ir atsavināms racionālā veidā no teorētiskām premisām. *Ius* ir tiesiskais instinkts, virzošais spēks, kas sakņojas romiešu kopdzīves dzīlēs. (*Barrow*, 1949)

“Tauta” kā likuma pamatautors ir galvenā romiešu tiesību atziņa. Vēlāk dažādi politiskie režīmi šo ideju pamatīgi ierobežoja. Ja pieņemam, ka konstitūcija ir tautas pausta griba un tā stāv pār jebkuru likumu, jo to ir pieņēmis primārais likumdevējs – tauta, tad nerakstītās konstitūcijas aizsākumi ir pierādāmi ar faktu, ka tauta pieņem likumu, kas citādi nav atceļams, kā tikai ar tautas lēmumu, un jebkuru likumu tauta var atcelt. Mūsdienu konstitūcijas ideja gan ir vairāk tendēta uz to, ka tauta nosaka pamatprincipus, kurus tā apņemas ievērot, bet vairāk tā neiejaucas normatīvajās bāzēs. Minēto tēzi apstiprina Horācija laikmeta atgadījums: “valdnieks bija uzvarējis savus pretiniekus un līdz ar to palīdzējis tēvijai pieveikt ienaidniekus, ceļā uz mājām viņš satika māsu; viņa apraudāja kāda uzvarētā pretinieka nāvi; valdnieks viņu nogalināja. Tas bija noziegums, un likums par to paredzēja konkrētu sodu. Saskaņā ar likumu pirmajam spriedums ir jāizdara tēvam. Tēvs savu dēlu tiesāt atteicās. Tad tiesas priekšā vajadzēja nostāties pašam slepkavam. Likums noteica: vaininieks jāsoda ar nāvi. Vainīgais nostājās tautas priekšā. Tauta tam nepiekrita un pretēji likumam valdnieku attaisnoja.” (*Carpino*, 1986) Romieši šāda veida tiesības gan sauca par “provokāciju tiesībām”, t.i., tiesības apelēt pie tautas, ko visā romiešu vēstures laikā uzskatīja par vienu no galvenajām *libertas* garantijām. (Rubenis, 1995)

Svarīgākās atziņas un diskusijas teorijā, praksē

Tiek aplūkots jautājums par pozitīvo tiesību kā rakstīto tiesību normu piemērošanas robežām. Par to, kas ir konstitucionālo normu leģitīms piemērotājs. Tai pat laikā tiek vērsta uzmanība arī uz to, ka, piemērojot rakstītās tiesību normas, interpretāciju rezultātā nevar nonākt pretrunā ar vispārējiem tiesību principiem, kas skar arī konstitūcijas piemērošanas būtiskos aspektus. Šī darba atziņa tiek reducēta un izklāstīta tēzes veidā, kas iekļauj sevī autora atzinumus par tēmu: konstitucionālo normu pamatojums filozofiskā un vēsturiskā aspektā, ar apakš uzdevumu pierādīt konstitucionālo elementu esamības pierādīšanu antīkajās un viduslaiku tiesībās. Šī tēze tiek iedalīta sekojoši: par tiesību teorijas jautājumiem šī darba kontekstā un tēze par tiesību vēsturiskiem aspektiem arī šī darba kontekstā. Šī pēdējā tēze tālāk netiek attīstīta, jo ir uzskatāma par aplūkotu autora darbā “Sakramentālo un juridisko elementu pastāvēšana tiesībās pirmsatnējā un senajā kristīgajā baznīcā”. (*Rodes & Robert*, 1977)

Pētījuma rezultāti, secinājumi un nobeigums

Darbā kopumā, runājot par konstitūciju, ir domāts arī vispārējs konstitucionāls likums kā konstitūcija. Jo šā darba ietvaros netiek atspoguļota konkrētas valsts vēsturiskā konstitūcija vai konstitucionālais regulējums. Pārsvārā par pamatu tiek izvirzīti senās Romas konstitucionālie pamati un paralēli tiem tiek apskatīti, strikti ievērojot darba mērķi, t.i., runāt par konstitūcijas senatni, aizsākumiem un vispārējiem tiesību principiem, citu valstu konstitucionāliem normatīviem aktiem.

1. tēze. Ir noteikti novelkama saikne starp antīkajām, viduslaika un modernajām tiesībām. Jautājums ir par to, cik lielu ietekmi katra šī tiesību sistēma ir atstājusi viena uz otru. Jautājums ir par to, vai šīs tiesību sistēmas ir attīstījušās secīgi viena pakaļ otrai vai arī attīstība ir veidojusies uz pilnīgi jaunu tiesību bāžu pamata, kas nav aizguvusi savu normatīvo saturu no iepriekšējā laikmeta. Ir uzskatāms, ka saskaņā ar šajā darbā apskatāmo problemātiku, proti, konstitucionālo normu iezīmju meklēšanu seno rietumu tiesību saimē, ir atrasts, ka antīkajām – modernajām tiesībām ir rodamas vienotas un laika periodā secīgas tiesību attīstošas iezīmes.

2. tēze. Izpratne par tiesību formu, kā to iedalījumu dabiskajās un pozitīvajās tiesībās, ir jau pastāvējusi antīkajās tiesībās. Tās ir iedalītas arī publiskajās un privātajās tiesībās. Pats regulējošu normu kopums antīkajā un viduslaiku periodā ir vienoti apzīmēts un iekļauts jēdzienā “tiesības”. Tātad ir runa par tiesībām un ar to arī ar savu apziņu uztveram tiesības, kā pastāvošu lietu kārtību. Tiesībām nav nepieciešama rakstveida forma, bet tās var tikt ietvertas šādā formā. Ja tiesības tiek ietvertas šādā formā, tad mēs runājam par “likumu”. Šādu iedalījumu saprata jau antīkā laikmeta juristi.

References

- Barrow R. H. (1949). *The Romans*. London. P. 5
- Blūzma V., Zemītis G., Osipova S. (2007). *Ārvalstu tiesību vēstures avoti*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 78.–81., 92. lpp.
- Blūzma V. (2002). *Romas valsts un tiesības, Kanoniskās tiesības viduslaikos*. Rīga: Ekonomikas un kultūras augstskola, 72. lpp.
- Birziņa L. (1996). *Romiešu tiesību vēsture*. Rīga, 18. lpp.
- Broks J. (2004). *Tiesības filosofija*. Rīga: Biznesa augstskola Turība, 68. lpp.
- Cases and Materials on Constitutional and Administrative Law* (2014). 12th edition. Brian Thompson and Michael Gordon, p. 186, 196
- Carpino J. (1985). *Rom*. Stuttgart, p. 145
- Dauge A., Zanders J. (1936). *Fridrihs Niče. Dzīve un darbi*. Rīga: A. Reņķa izdevniecība, 244. lpp.
- Dišlers K. (1932). *Tautu pašnoteikšanās principa tiesiskais saturs*. Rīga: Latvijas Universitāte, 83. lpp.
- Džugleja T. (2011). *Tiesību pamati*. Mācību līdzeklis. Rīga: Rīgas tirdzniecības tehnikums, 119. lpp.
- Ebels G. (1992). *Frīdriha Vilhelma Ničes Sociālā politiskā koncepcija*. Rīga: Latvijas Universitāte, 21. lpp.
- Ehler Z. S. and Morrall J. B. (1954). *Church and State through the Centuries*. London, p. 43–44
- Gaja Institūcijas* (1938). Pirmais un otrais komentārs. Tieslietu ministrijas izdevums, 9. lpp.
- Hofmann K. (1933). *Der Dictatus Papae Gregors VII*. Pederborn, p. 11
- Iļjanova D. (2005). *Vispārējo tiesību principu nozīme un piemērošana*. Rīga: Ratio iuris, 14. lpp.
- Latvijas konstitucionālo tiesību vēsturiskās problēmas. *Jurista Vārds*, Nr. 22 (257), 10.06.2008.
- Jolowicz, H. F. (1952). *Historical Introduction to the Study of Roman Law*. Cambridge, p. 108
- Kalniņš V. (1977). *Romiešu civiltiesību pamati*. Rīga: Zvaigzne, 46. lpp.
- Klimova–Alexander I. *The Romani Voice in World Politics*. The United Nations and Non – State Actors. 711 Third Avenue, New York, NY 10017. USA, p. 36
- Latviešu konversācijas vārdnīca*. XVIII sējums. Rīga: Anša Gulbja izdevniecība, 36 558. sleja.
- Lementovičs V. (1996). *Mūdienu valsts*. Rīga: Zvaigzne ABC, 7. lpp.
- Niče F. (2001). *Tā runāja Zaratustra*. Rīga: Zvaigzne ABC
- Murphy W. F. (1991). Civil Law, Common Law, and Constitutional Democracy. *Louisiana Law Review*, Volume 52, No. 1, p. 56
- Peterson W. Edwin (1952). *Hans Kelsen and His Pure Theory of Law*. 40 Cal. L. Rev. 5. p. 17

Rodes R. F. Jr., Robert E. (1977). *Ecclesiastical Administration in Medieval England: The Anglo-Saxons to the Reformation*. Notre Dame. Ind., p. 66

Rubenis J. (1995). *Senās Romas dzīve un kultūra*. Rīga: Zvaigzne ABC, 45. lpp.

Sharman.P. G. (1919). *A Brief History of Medieval Roman Canon Law*. Canadian Law Times. p. 638, 649

Tierney B. *The Crisis of Church and State*. b.v. pp. 49–50

Urch J. Erwin (1934). Primary and Recent Secondary for the Study of Roman Law. *The Classical Weekly*, Vol. 27, p. 193

Valters P. (2001). *Valsts un tiesību vēsture jēdzienos un terminos*. Rīga: Divergēns, 165. lpp.

Interneta resursi

<http://www.juristavards.lv/doc/176472-latvijas-konstitucionalo-tiesibu-vestures-teoretiskas-problemas/> (skatīts 10.01.2018)

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Plb.+toc&redirect=true> (skatīts 12.01.2018.)

http://www.constitution.org/sps/sps01_1.htm (skatīts 15.01.2018.)

<https://blogi.lu.lv/harijs/tag/romiesu-tiesibu-vesture/> (skatīts 16.01.2018.)

<http://www.antiquitas.lv/antika-temida-musdienu-konteksta/> (skatīts 15.01.2018.)

<https://plato.stanford.edu/entries/rights/> (skatīts 17.01.2018.)

<http://www.rozenfelds.lv/lv/news/45> (skatīts 17.01.2018.)

http://www.rtpv.edu.lv/spaw/uploads/files/TIESIBU_PAMATI.pdf (skatīts 03.01.2018.)